

URBANIZÁCIÓ ÉS VIDÉKPOLITIKA KÍNÁBAN

Székely-Doby András

Bevezetés

A kínai társadalom az elmúlt évszázadokban hagyományosan vidéki jellegű volt. A legfontosabb tevékenységeket mindig is vidéken végezték: itt termesztették a gabonát, itt nevelték az állatokat, itt dolgozták fel az élelmiszereket, és itt gombolyították a selymet. A városok kereskedelmi és adminisztratív központok voltak, ahová az áruk többsége jól működő piacok segítségével jutott el. Ez a fajta munkamegosztás szerves egésszé formálta a gazdaságot, mindenkinek megvolt a maga feladata és funkciója. Az emberek döntő többsége vidéken élt, családi gazdálkodást folytatva. Feladatuk azonban nemcsak a szűkösen rendelkezésre álló földterületek megművelése volt, hanem mindenfajta háziipari munkát is végeztek, hogy életkörülményeiket elviselhetőbbé tegyék.

A szocialista átalakulás alapjaiban változtatta meg a hagyományos falusi mintákat: a családi gazdálkodás megszűnt, úgynevezett népi kommunák alakultak a mezőgazdasági termelés koordinálására, a nyersanyagok feldolgozását és a háziipari tevékenységeket nagy állami vállalatok vették át, a magántulajdont felváltotta a közösségi tulajdon. A városokban is nagy változások mentek végbe: a vállalatok mind állami tulajdonba kerültek, a piaci folyamatok helyébe bürokratikus tervek léptek, az emberek pedig kiszolgáltatottakká váltak a pártfunkcionáriusok kényének-kedvének. Az új rendszer olyan folyamatokat indított el, melyek mind a mai napig érzetik hatásukat, és nélkülük nem érthetők meg az elmúlt évtizedek reformjai sem.

A kínai vidék és a kínai város két teljesen különböző élethely. Az elmúlt évtizedek döntései következtében szinte teljesen elszigetelődtek egymástól, az átjárás közöttük gyakorlatilag megszűnt. A tradicionális kapcsolatok elsovadtak, a korábbi szerves munkamegosztás egy csapásra a múlté lett. A szigor csak a nyolcvanas évek elején kezdett enyhülni, addigra azonban már teljesen átalakult a gazdaság szerkezete, és olyan rendszerspecifikus problémák jelentek meg, mint a vidéki alulfoglalkoztatottság vagy a hatalmas jövedelmi különbségek. A reformfolyamat keretében aztán fokozatosan kísérletek történtek a helyzet kezelésére, és sok tekintetben sikerült is úrrá lenni a legégetőbb problémákon. Másfelől viszont számos olyan jellegzetesség maradt fenn mind a mai napig, mely komoly kihívásokat jelent a jövő számára.

Tanulmányunkban a vidék és a város eltérő fejlődési útjáról, a köztük lévő kapcsolatokról és kölcsönhatásokról, a politikai beavatkozások következményeiről, valamint a felmerülő problémákról és megoldási lehetőségeiről szólnunk. Az első részben a vidék és a város közti különbség legfontosabb okairól esik szó, valamint azokról a politikai döntésekről, melyek több évtizedre elszigetelték egymástól e két térséget. A második rész a reformok kezdeti lépéseit vizsgálja, különös tekintettel a falvak életére. Ezek után figyelmünket a Falusi Vállalatok felé fordítjuk, melyek sikerrel támasztották fel azokat a munkaintenzív, ipari jellegű tevékenységeket, melyeket hagyományosan vidéken végeztek. A negyedik és az ötödik rész két olyan alapvető intézménnyel foglalkozik, mely döntő befolyással bírt az elmúlt évtizedek gazdasági és társadalmi folyamataira: megvizsgáljuk a regisztrációs rendszer legfontosabb vonatkozásait, valamint a tulajdonjogi változások hatását a vidék és város közti különbségek alakulására. Végül, a hatodik részben az urbanizáció folyamatai kerülnek sorra, majd felvázoljuk az országon belüli migráció méreteit, legfőbb jellemzőit és kezeléseinek lehetőségeit.

1) A vidék és város közötti különbségek gyökerei

A gazdasági elmaradottság csökkentése, illetve felszámolása a legtöbb fejlődő ország számára nehéz kihívást jelent. A feladat leküzdése mindenképp előtt a hazai ipar kifejlesztését követeli meg, és ezen belül is kiemelkedő jelentőséggel bírnak a nehézipari ágazatok. A gyors ipari fejlődés alapvető feltétele ezen ágazatok megléte, hiszen gépek, berendezések, vegyi anyagok és egyéb fontos termékek nélkül nem képzelhető el modernizáció. Az általános trend alól Kína sem volt kivétel, sőt, az '50-es évek elején kibon-

takozó, szovjet mintájú iparosítási stratégiában a nehézipari ágazatok még nagyobb hangsúlyt kaptak, mint más fejlődő országokban. E változás komoly következményekkel járt a hagyományosan paraszti társadalomnak tekinthető országban. Korábban a lakosságnak csupán egy tizede volt város lakó, az évtized végére azonban arányuk megközelítette a húsz százalékot. Az ipari beruházások munkahelyteremtő képessége rengeteg embert vonzott a városokba, egyes becslések szerint az évtized során mintegy harmincmillió ember áramlott vidékről a városokba. A kommunista vezetés szemlélete szerint a vidéki lakosság az iparosítás ütemének és követelményeinek megfelelően egy bármikor felhasználható tartaléksereget képzett.¹

A parasztságra nehezedő nyomás a „nagy ugrás” éveiben csak fokozódott: 1959-ben és 1960-ban további húszmillió ember vándorolt el vidékről annak reményében, hogy munkát talál a gyorsan növekvő városokban.² A nagyfokú migráció azonban beláthatatlan következményekkel járt. A falusi népesség drasztikus csökkenése, valamint a beszolgáltatási rendszer kíméletlensége a mezőgazdasági termelés visszaeséséhez vezetett, veszélybe sodorván az élelmiszerellátást. Hatalmas méretű és kiterjedésű éhínség ütötte fel a fejét, több tízmillió ember halt éhen. Paradox módon az éhínség nem csökkentette, hanem tovább növelte a migrációt: tömegek indultak el falvaikból az éhínség réme elől, hogy a városokban valamiképp megélhetést találjanak. Azonban egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy ekkora városi népességet Kína nem képes eltartani.

A vezetés 1961-ben döntő lépésre szánta el magát: bevezették az úgynevezett *hukou*-rendszert, amelynek keretében minden háztartástól megkövetelték, hogy szülőföldjükön regisztráltassák magukat. Kétfajta *hukou*-t adtak ki: mezőgazdaságit és nem-mezőgazdaságit, ami megfelelt a vidéki és városi igazolványnak. Első lépésként 1961 és 1963 között mintegy ötvenmillió embert telepítettek vissza – gyakran erőszakkal – vidékre.³ A hatóságok a '60-as és '70-es években igen szigorúan betartatták az előírásokat, nem csoda, hogy a migráció ezen időszak alatt gyakorlatilag megszűnt. Legfeljebb akkor kerülhetett sor vidékiek városba áramlására, amikor ezt valamilyen kiemelt állami beruházás munkaerő-igénye feltétlenül megkövetelte. A háztartás-regisztrációs rendszer hatékonyságát nagyban növelte a széleskörűen alkalmazott jegyrendszer, melyet mindenki csak saját lakóhelyén vehetett igénybe.

A *hukou*-rendszer következményeképpen Kínában éppen ellentétes folyamatok játszódtak le, mint a legtöbb fejlődő országban. Az erőltetett ipa-

¹ Mackenzie 2002, p. 306.

² *Ibid.*

³ *Ibid.*, p. 307.

rosítás az említett időszakban itt nem járt együtt tömeges migrációval és rohamos urbanizációval, mivel a falusiak nem költözhetek a városokba. 1950 és 1988 között a vidéki munkaerő-kínálat drámai mértékben megnövekedett: 180 millió főről mintegy 400 millióra. Minthogy azonban a megművelhető földterületek nagysága nem nőtt, az egy főre jutó földterületek aránya jelentősen visszaesett, ez pedig az alulfoglalkoztatottság jelentős emelkedéséhez vezetett. A '90-es évek végére a vidéki munkaerő túlkínálata elérte a 200 millió főt, ami a *hukou*-rendszer újragondolására készítette a vezetőket.⁴

Egészen a '90-es évek közepéig a városi létet a *hukou*-rendszer és a *danwei* kiváltságai határozták meg. Utóbbi a városi vállalatokat (városi munkaegységeket) jelentette, melyek a foglalkoztatás fő letéteményesei voltak. A *danwei* azonban jóval több volt annál, mint amit mi vállalatnak értünk, hiszen a foglalkoztatás (és ezzel együtt a létbiztonság) mellett funkciói kiterjedtek az élelmiszerellátásra,⁵ az egészségügyi szolgáltatások nyújtására, nyugdíj- és más járulékok kifizetésére, ingyenes alap- és középfokú oktatás nyújtására, valamint olcsó lakások biztosítására. A városok lakói tehát olyan kiváltságokat élveztek, melyek a falusiak számára elérhetetlenek maradtak. A rendszerre jellemző volt továbbá az élethosszig való foglalkoztatás, azaz ha valaki belépett egy *danwei*-be, annak legtöbbször élete végéig tagja is maradt.⁶

A *danwei* természetesen állami tulajdonú vállalat volt, azaz a tulajdonjogokkal az állam rendelkezett. Minthogy azonban a gyakorlatban a hatalom nem volt (nem is lehetett) képes minden egyes vállalatot központilag irányítani, a tulajdonjogok jelentős része *de facto* a helyi állami szervek kezébe vándorolt. A folyamatot elősegítette a '70-es évek decentralizációs hulláma is, mely a pénzek elosztásától kezdve a földhasználati jogokról való döntésen át a termelőeszközök felhasználási módjainak meghatározásáig tovább erősítette a helyi szervek hatalmát. Ezek a változások egyébiránt jelentős korrupcióhoz vezettek mind helyi, mind tartományi szinten.

A városokkal szemben vidéken nem voltak olyan vállalatok, melyek az alkalmazottaknak a szociális juttatások hasonlóan széles körét nyújtották volna. A vidéki élet alapja mindig is a föld, pontosabban a földtulajdon volt. A kínai történelem során végig alapvető kérdés volt a mezőgazdasági munka megszervezésének módja, hiszen a nagyszámú népességet viszony-

⁴ *Ibid.*, p. 309.

⁵ A városi *danwei* tagjai alacsony áron juthattak hozzá a gabonához és más alapvető élelmiszerekhez. Ez volt talán az egyik legfontosabb kiváltságuk a városiaknak, és ez a mesterséges beavatkozás járult hozzá leginkább a vidék és város közötti különbségek fokozódásához.

⁶ Naughton 2007, pp. 116–117.

lag kevés megművelhető földterület segítségével kellett élelmezni. A szocialista átalakulás magával hozta a népi kommunák megjelenését, mely a korábbi hagyományos családi gazdálkodást váltotta fel. A népi kommunák szerepe és funkciója sokban hasonlított az állami vállalatokéhoz, mindezekelőtt az oktatás és egyéb szociális juttatások nyújtása terén. Ellentétben azonban a vállalatokkal, a kommunák nem állami tulajdonú egységek, hanem autonóm szervezetek voltak. Természetesen a kommunista párt befolyása itt sem volt kisebb, mint a városokban, tehát – még ha látszólag megvalósult is az öngazgatás – a gyakorlatban itt is a párt iránymutatásai határozták meg az élet minden szféráját.

A kommunák működését alapvetően három fő jellemzővel írhatjuk le. Először is, a föld közös tulajdonban volt, és közösen is művelték meg a tagok. A magántulajdon a parasztok házára és annak közvetlen környezetére korlátozódott, valamint némi saját használatú földterületre, ami a kommuna területének összesen mintegy 3-10 százalékát tette ki. Másodsor, a kommuna képezte az alapvető elszámolási egységet: a kommuna megvásárolta a termeléshez szükséges inputokat, koordinálta a tagok munkáját, és szétosztotta a jövedelmeket (természetben és pénzben egyaránt). Végül, úgynevezett munkapont-rendszer működött, melynek keretében az elvégzett munkáért a kommuna minden tagja bizonyos mennyiségű pontot kapott, melyet a munkaidőszakok végén összesítettek, és ennek alapján osztották szét a jövedelmeket. Nyilvánvalóan a kommuna vezetése óriási hatalommal rendelkezett az elosztás terén, mely az ellenőrző mechanizmusok hiánya miatt igencsak kiszolgáltatott helyzetbe taszította az egyszerű parasztokat.⁷

A legfőbb problémát a vidéki lakosság életkörülményeit illetően azonban a kormány elkötelezett város-barát politikája jelentette, mely a gabona-beszolgáltatás intézményén alakult. A kommunáknak a gabonát igen alacsony áron kellett szolgáltatniuk, ami alacsony jövedelmekhez, és a vidéki életszínvonal relatív visszaeséséhez vezetett. Végül, a kommunáknak közel sem voltak olyan pénzügyi lehetőségeik, mint a *danwei*-eknek, így vidéken mindenfajta szociális juttatás jóval alacsonyabb színvonalú volt, mint a városokban.

⁷ *Ibid.*, pp. 234–235.

2) A reformok kezdete

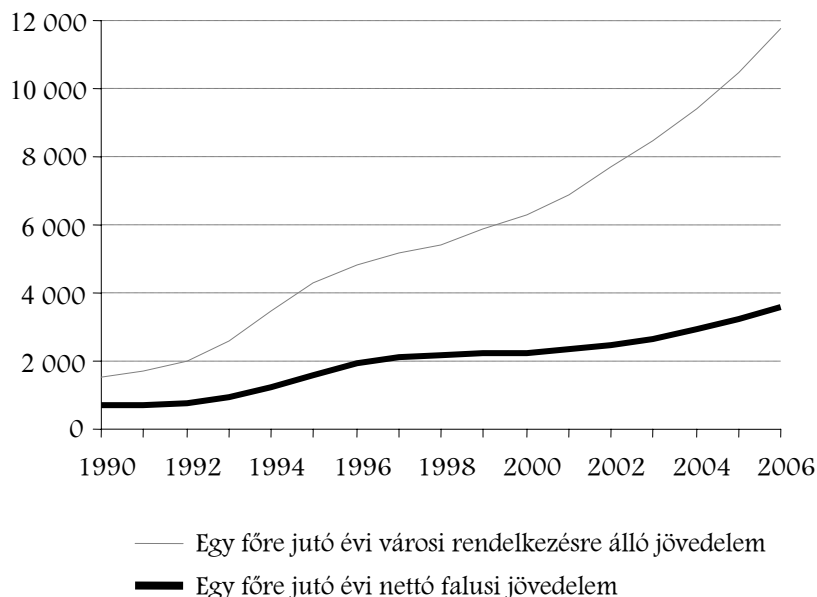
A kínai reformfolyamat egyik első lépése a mezőgazdaság intézményi átalakulása volt. Mint általában a legtöbb területen, itt sem létezett előre megírt forgatókönyv arról, hogy miként is kellene véghezvinni a reformot. Természetes követelményként merült föl, hogy a hatékonyság növelése érdekében érdemes lenne piaci elemeket bevinni az agrárszféra működésébe, és valamilyen módon érdekeltté tenni a parasztokat a termelésben. Mindenekelőtt megengedték a kommunáknak, hogy saját belátásuk szerint gazdálkodjanak. Ennek hatására több helyütt (elsőként Szecsuán és Anhui tartományban)⁸ olyan megoldással kezdtek kísérletezni, mely addig tilos volt: bérbe adták a családoknak a közös földterület egyes részeit. A megoldás sikereket hozott, így a pártvezetés nem gördített akadályt más tartományokban való bevezetése elé sem. A földbérleti rendszer rendkívül gyorsan terjedt el Kínában, gyökeres átalakulást hozva magával. A bérlet időtartama kezdetben csupán egy idényre vonatkozott, később azonban kiterjesztették egy, két, öt, tizenöt, majd ötven évre. A föld tulajdonjoga továbbra is a kommunák (falusi közösségek) kezében maradt, azonban a parasztcsaládok hosszú időre szóló bérlete igen fontos ösztönzőnek bizonyult. A másik fő lépés a mezőgazdasági piacok részleges felszabadítása volt, mely megengedte a termelőknek, hogy a továbbra is kötelező kvóta felett szabadon értékesíthessék terményeiket. A reformok terjedési sebessége olyan gyors volt, hogy a '80-as évek végére gyakorlatilag mindenhol elterjedt a tartós földbérleti rendszer.

Az agrárreform jelentős mértékben növelte a hatékonyságot, a mezőgazdasági termelés a '80-as években gyorsan bővült. Hiába javult azonban a hatékonyság, az egy főre jutó termelés nem nőtt, ami a jövedelmek stagnálását vonta maga után. A fölös munkaerő mennyisége így robbanásszerűen emelkedett. Emellett más veszélyek is jelentkeztek: a gyors átalakulás következtében a falusi közösségek újraelosztó szerepe gyakorlatilag megszűnt, ami oda vezetett, hogy a korábbi (mégoly szerény) szociális juttatásokat is a parasztoknak maguknak kellett finanszírozniuk. A szociális háló szétszakadása azért volt különösen problematikus, mert a vidéki átlagjövedelmek jócskán elmaradtak a városiaktól, így a parasztok sokkal kevésbé voltak képesek „saját zsebből” fizetni a juttatásokért. Az *1. ábra* a városi és a vidéki egy főre jutó jövedelmek arányának alakulását mutatja

⁸ Naughton 2007, p. 241.

1990 óta. Jól látható, hogy az olló folyamatosan nyílik, és – jóllehet a falusi jövedelmek is emelkednek – a növekedés elsősorban a városokban jelentős.

1. ábra
Egy főre jutó éves jövedelem a kínai városokban és vidéken 1990 óta (RMB)⁹

Kínában a vidéki élet hagyományosan nemcsak a szűken vett mezőgazdasági termelést foglalta magába, hanem számos olyan tevékenységet is, mely szorosan kapcsolódott a mezőgazdasághoz. A fonás, szövés, selyem- és dohánykészítés, különböző élelmiszerek előállítása, valamint a számtalan háziipari tevékenység a mindennapos elfoglaltságok közé tartozott. A városok és a falvak szerves hálózatot alkottak évszázadokon keresztül. A mezőgazdaság kollektivizálásával azonban vége szakadt a tradicionális falusi tevékenységeknek, és egyre inkább kizárólag nyersanyag- (ezen belül is főleg gabona-) előállítással kezdtek foglalkozni. A változások mögött a gyors iparosítás minden mást háttérbe szorító parancsa állt, mely a vidéket a város élelmiszerellátójává degradálta. Azokat a tevékenységeket, melyeket korábban falun végeztek, az 50-es évektől kezdve átvették a nagy állami vállalatok, ezzel gyakorlatilag deindusztralizálva a falvakat.¹⁰ A

⁹ Az adatok forrása: NBSC (Web).

¹⁰ Naughton 2007, p. 272.

szerves kapcsolódások elhaltak, mindent áthatott a szocialista tervezés voluntarista gyakorlata. A beszolgáltatási rendszer következtében olyan iparágak „költöztek” a városokba, mint az élelmiszer- vagy a textilipar.

A vidék fejlesztése érdekében a vezetők már az '50-es években szorgalmazták olyan falusi vállalatok felállítását, melyek számos nem-mezőgazdasági tevékenység felkarolásával a falusiak életkörülményeinek javítását lettek volna hivatva szolgálni. A gyors iparosítás következtében fellépő vidéki munkaerőhiány azonban illuzórikussá tette e vállalatok működését, hiszen a munkaerőre minden addiginál nagyobb szükség volt a földeken. Hamarosan a legtöbb ilyen újonnan felállított vállalat beszüntette működését. A vidék iparosításának igénye legközelebb a '70-es években merült föl, ám egészen más megközelítésből, mint korábban. Az új irányvonal elsősorban olyan iparágak meghonosítását tűzte ki célul, melyek a mezőgazdasági termékek feldolgozása helyett a mezőgazdasági termelést segítették elő. Mezőgazdasági gépek, műtrágya, vas és acél, valamint építőanyagok gyártása jellemezte az új, vidékre telepített vállalatokat, melyek – ellentétben a vidék fő sajátosságaival – alapvetően tőkeintenzívek voltak. A kísérlet nem volt sikeres, mivel a vállalatok kevés embert foglalkoztattak, és nem kapcsolódtak szervesen a falvak tevékenységeihez. 1978-ra a vidéki munkaerőnek mindössze tíz százaléka dolgozott ezekben az üzemekben.¹¹

A reformok első lépései következtében a vidéki kollektívák döntési szabadsága jelentősen megnőtt. Megszűntek azok a korlátozások, melyek előírták, hogy kinek mivel kell foglalkoznia. Mindezek a változások egy olyan új intézményt hívtak életre, amely sok tekintetben kezelni tudta a vidéki lakosság sokasodó problémáit. A kollektívák megnövekedett szabadságukat olyan tevékenységek felkarolására használták fel, melyeket hagyományosan a falvakban végeztek. A közösségek koordinálni kezdték e tevékenységeket, és az újonnan megalakult szervezeteket Falusi Vállalatoknak nevezték.

3) Falusi Vállalatok

A mezőgazdasági reform 1978 után komoly változásokat okozott a vidék gazdasági tevékenységének szerkezetében. A hatékonyságnövekedés következtében jelentős mennyiségű munkaerő szabadult fel a szűken vett mezőgazdasági munka végzése alól, ami lehetőséget nyújtott arra, hogy

¹¹ *Ibid.*

más, jövedelmezőbb tevékenységbe fogjanak. Ugyancsak kedvező fordulat volt a korábbi tiltások eltörlése, amely megengedte a falusi közösségeknek, hogy helyben dolgozzák fel a különböző termékeket. A falusi közösségek sorra hozták létre vállalataikat, a Falusi Vállalatokat (Township and Village Enterprises – TVEs). A gombamód szaporodó vállalatok igen kedvező helyzettel találták magukat szembe, mivel olcsó munkaerő segítségével olyan cikket állítottak elő, melyek korábban hiányoztak a piacról. Tovább erősítette a Falusi Vállalatok helyzetét a valódi versenytársak hiánya is, mivel a nagy állami vállalatok nem jelentettek konkurenciát sem a minőség, sem az ár tekintetében, nem utolsó sorban azért, mert a Falusi Vállalatok valódi öngazgatással működtek (szemben a kevésbé hatékony bürokratikus állami vállalatokkal), és sokkal költség- és árérzékenyebbek voltak.

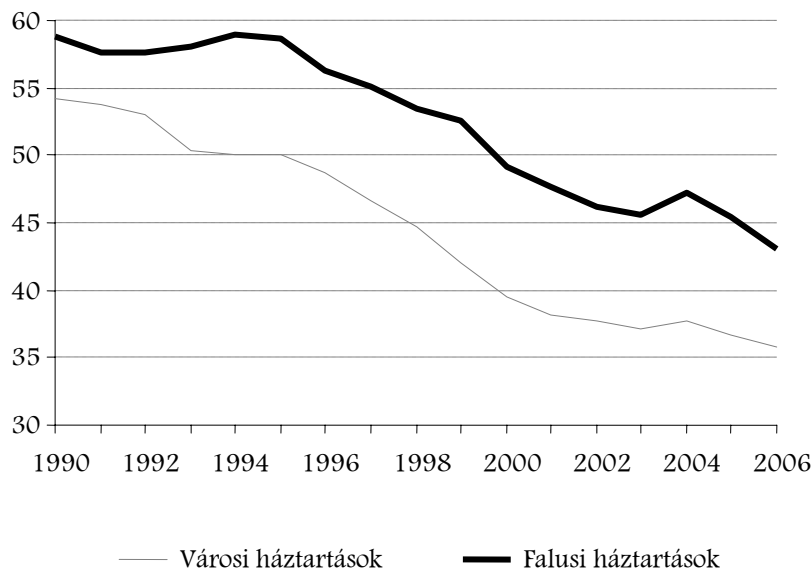
A reformok kezdetétől fogva egészen a '90-es évek közepéig a Falusi Vállalatok jelentették a gyors kínai gazdasági növekedés legfőbb hajtóerejét. A Falusi Vállalatok által foglalkoztatottak száma ebben az időszakban 28 millióról 135 millióra, GDP-ből való részesedésük pedig az 1978-as hat százalékról az 1996-os 26 százalékra nőtt. Ugyancsak kivették részüket az exportból is, az ezredfordulóra az összes kínai export közel fele származott e vállalatoktól.¹² A Falusi Vállalatok regionális eloszlása ugyanakkor nagyon egyenlőtlenül alakult. A fejlett partvidéki területeken összpontosult legtöbbször, mivel – jóllehet vidéken működtek – a városok vonzáskörzetében lehettek csak igazán hatékonyak. A belső területeken a megfelelő infrastruktúra hiánya, valamint a felvevőpiacok szűkössége nem kedvezett tömeges kialakulásuknak.

Ahogy a kínai reformfolyamat egyre kiterjedtebbé vált, úgy lett egyre nehezebb a Falusi Vállalatok helyzete. Korábbi versenyelőnyük fogyni kezdett, mivel egyrészt számuk növekedésével a kihasználható piaci rések eltűntek, másrészt egyre több más típusú versenytárs jelent meg, köztük a külföldi vállalatok. Utóbbiak olyan minőségű termékekkel kezdték ellátni a városokat, melyekkel a Falusi Vállalatok nem tudtak versenyezni. Az emelkedő városi jövedelmek pedig lehetővé tették a városiak számára, hogy egyre jobb és drágább termékeket vásároljanak meg. A 2. ábrán látható Engel-hányados¹³ jól jellemzi ezt a folyamatot: míg a városiak fogyasztásának még a '90-es években is az élelmiszerek tették ki a nagyobbik részét, addig 2006-ra ez az arány 36 százalékra csökkent. Hasonló tendencia figyelhető meg a falvakban is, bár itt a hányados értéke egyelőre 40 százalék felett maradt.

¹² Fu – Balasubramanyam 2005, p. 617.

¹³ Az Engel-hányados az élelmiszerekre költött kiadások és az összes fogyasztási kiadás hányadosa százalékos formában.

2. ábra
Engel-hányados a kínai városokban és falvakban 1990 és 2006 között¹⁴
(százalék)

Időközben átalakult a Falusi Vállalatok szervezeti formája is, annak érdekében, hogy helyt tudjanak állni a fokozódó versenyben, fokozatosan teret nyert közöttük a privatizáció, és mára már elmondhatjuk, hogy legtöbbjük magánvállalatként működik. A falusi közösségek kollektív vállalataiból tehát a 21. század elejére a kínai kapitalizmus alapegységének tekinthető magánszereplők jöttek létre. Ennek során a Falusi Vállalatok helyi kormányzatokhoz fűződő kapcsolatai is egyre gyengébbek lettek, ugyanakkor megnőtt a vállalatok közti együttműködés jelentősége. Egyes helyeken (elsősorban a nagyvárosok szélén, ezek vonzáskörzetében) a vállalatok ipari klasztereket alakítottak ki, melyek nagymértékben specializálódtak bizonyos termékek előállítására. Példaként említhető a Zhuji Ipari Klaszter, mely az ezredforduló után a világ zoknigyártásának 35 százalékát produkálta.¹⁵

A Falusi Vállalatok megjelenése jelentősen enyhítette azt a nyomást, ami a vidéki lakosságra nehezedett a kommunák leépülése következtében. A szociális háló eltűnése és az alulfoglalkoztatottság rohamos terjedése komoly problémák forrásává vált, ám ahol sikerült más tevékenységekkel kiegészíteni a mezőgazdasági termelést, az életkörülmények gyorsan ja-

¹⁴ Az adatok forrása: NBSC (Web).

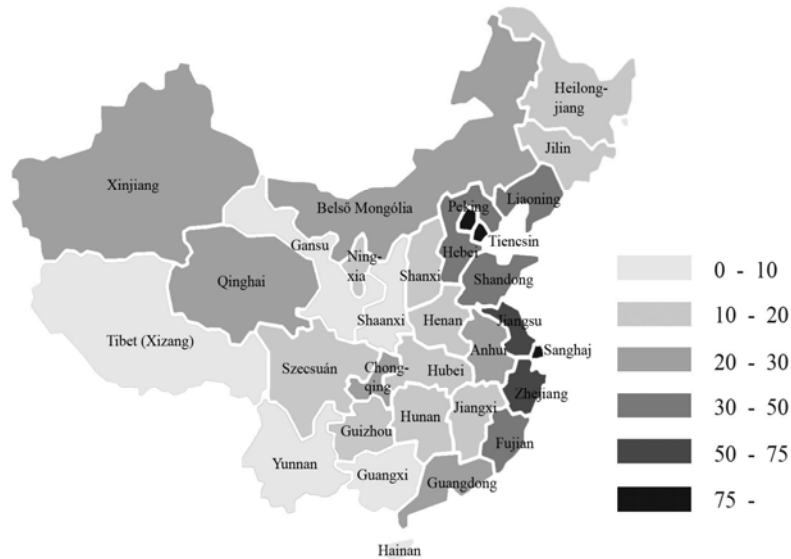
¹⁵ Qian 2003.

vultak. A Falusi Vállalatok azt a hagyományos vidéki feldolgozóipari tevékenységet voltak hivatva visszaállítani, ami korábban a vidéki életformának elválaszthatatlan része volt. A falvak gazdasági reintegrációja nagy sikerként könyvelhető el, ugyanakkor nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy az újraparosodás csak a fejlettebb területeken következett be, miközben a szegényebb tartományokban nem, vagy csak részlegesen ment végbe. Összességében a vidék és a város közötti különbség a kilencvenes évek közepéig nem nőtt, azonban a Falusi Vállalatok relatív jelentőségének csökkenése következtében azóta ismét emelkedésnek indult.

4) A regisztrációs rendszer átalakulása

A városokban a reform sokkal lassabban haladt előre, ám – tekintve kivételezett helyzetüket – a városlakók számára ez nem is jelentett különösebb gondot. A *danwei* fennmaradásával a szociális juttatások rendszere nem tűnt el, és bár egyre nagyobb terhet jelentenek a vállalatoknak e kiadások, az állam továbbra sem hagyja magukra a városi családokat. Igaz, a juttatásokért egyre gyakrabban kell fizetni, sőt, sok helyütt már társadalombiztosítási járulékot is levonnak tőlük, a szignifikánsan magasabb jövedelmek kompenzálnak ezért. A *danwei* szerepe azonban más területeken is egyre szűkül. Míg korábban a lakások elosztásáért és kiutalásáért kizárólag a *danwei* volt felelős, az ezredfordulóra megindult a lakások privatizációja. 2005-re a városi lakások több mint 80 százaléka került magántulajdonba, miután a lakók – általában igen kedvező áron – megvásárolhatták azokat vállalatuktól. A lakásvásárlások mellett nagymértékben fellendült a tartós fogyasztási javak piaca is, miután egyre több kínai család engedhette meg magának hogy lakását műszaki cikkekkel lássa el. Olyan tartós fogyasztási cikkek, mint például a hűtőszekrények, a városi háztartásokban mára már mindennapossá váltak. Vidéken azonban még korántsem ilyen kedvező a helyzet, amit jól mutat a 3. ábra, ahol a száz vidéki lakosra jutó hűtőszekrények számát láthatjuk különböző tartományokban.

3. ábra
100 főre jutó hűtőszekrények száma vidéken 2006-ban¹⁶

A falusi és a városi élet közötti adminisztratív különbségek ma is megtalálhatók Kínában. A háztartások tagjainak regisztráltatniuk kell magukat azon a helyen, ahol laknak, ám ez a regisztráció nem pusztán a lakóhelyet jelenti, hanem egyszersmind vagy vidéki, vagy városi státuszt is. A státusz megváltoztatása pedig rendkívül nehéz, sőt, az elmúlt évtizedekben gyakorlatilag lehetetlen volt. A gyerekek 1998-ig anyjuk státuszát örökölték, ami azt jelentette, hogy hiába ment férjhez valaki egy városlakóhoz, a gyerekek továbbra is vidéki státuszúak maradtak. Jóllehet a '80-as évektől kezdve a *hukou* szabályaiban többször is könnyítéseket vezettek be, a rendszer mind a mai napig fennmaradt.¹⁷

A gyors iparosítás és az urbanizáció egyre kevésbé tette lehetővé a *hukou* szigorú előírásainak betartását. A vezetők megértették, hogy a gyorsan fejlődő városokban szükség van a pótlólagos munkaerőre, és az elvándorlás – a mezőgazdasági reform sikerei, valamint a jelentős falusi munkaerő-tartalékok miatt – már régóta nem fenyeget éhínséggel. Éppen ezért 1984-ben engedélyezték a mezővárosi *hukou*-t, a következő évtől kezdődően pedig a *hukou*-t már nem a kollektívához vagy a háztartásokhoz kapcsolták, hanem az egyénekhez. A 90-es évektől kezdve számos mód nyílt a falusiak számára, hogy városi *hukou*-t szerezzenek. Legkönnyebben a kisvárosokban lehetett letelepedni, ehhez „mindössze” állandó

¹⁶ Az adatok forrása: NBSC (Web).

¹⁷ Naughton 2007, p. 124.

munkát kellett találni, és egy évig folyamatosan ott kellett dolgozni. Nagyobb városokban azonban a lehetőségek jóval korlátozottabbak voltak, nem beszélve olyan helyekről, mint Peking vagy Sanghaj. A legfelkapottabb helyekre ma is rendkívül nehéz beköltözni, ehhez vagy valamilyen speciális képzettség (jó nevű egyetemi diploma), vagy rengeteg pénz szükséges. Új beruházások létesítésével például nem kizárt akár a sanghaji *hukou* megszerzése sem, azonban ez a lehetőség a legtöbb ember előtt nem áll nyitva.¹⁸

Sokkal egyszerűbb egy falusi ember számára, aki a városban keres munkát, hogy formális városi *hukou* nélkül telepedjen le. A szabályozás enyhülése következtében manapság már vállalhat munkát, vásárolhat élelmiszert és lakhat is városokban, anélkül persze, hogy saját lakása lehetne. További kompromisszumokat is kötnie kell annak, aki vidéki létére a városban keres megélhetést. Mivel nem tartozik egyetlen *danwei*-hez sem, nem jogosult szociális ellátásra, sőt, gyermekeit sem illeti meg az ingyenes oktatás. Mindezekért komoly összegeket kell fizetnie, ami az alacsony bérekből gyakran nem megoldható. Az elmúlt években a városi vándormunkások gyermekeinek csupán 40 százaléka iratkozhatott be az iskolákba. Összességében tehát a városi „vendégmunkások” helyzete nagyon nehéz: másodrendű állampolgároknak tekintik őket, akiket megtűrnek a városokban, anélkül azonban, hogy a városi élet előnyeiből részesülhetnének.¹⁹

A *hukou*-rendszer lebontása azonban korántsem egyszerű feladat. Számos olyan csoport van, akik messzemenően érdekeltek a korlátozások fenntartásában, és ellenzik a széleskörű reformokat. Mindenekelőtt maguk a városlakók védik legjobban kiváltságaikat, hiszen a vidékről érkezők munkahelyeiket és státuszaikat veszélyeztetik. Ugyancsak kevésbé érdekeltek a változtatásokban a helyi kormányzatok, hiszen mindaddig, amíg rajtuk múlik, hogy kik, mikor és milyen feltételek mellett telepedhetnek le a városokban, jelentős bevételekre tehetnek szert. A városi *hukou*-k eladása egyébiránt virágzó üzletté vált az elmúlt évtizedekben, egy felmérés szerint 1994-ig összesen mintegy hárommillió *hukou*-t adtak el, több mint ötmilliárd USD értékben.²⁰ A rendszer fennmaradását támogatják továbbá a vállalatok is, amelyek számára az olcsó munkaerő (kötelezettségek nélküli) alkalmazása jelentős költségmegtakarítást jelent.

A városokba áramló vidéki munkavállalók helyzetét tovább nehezíti, hogy egyre nagyobb konkurenciával kell szembenéznük. Nemcsak egy-

¹⁸ Wu – Treiman 2004.

¹⁹ Mackenzie 2002, p. 312.

²⁰ *Ibid.*, Mackenzie 2002, p. 310.

mással kell versenyezniük, hanem azokkal a városi munkavállalókkal is, akik elvesztették állásukat. Ráadásul a munka nélkül maradó városiak (a munkanélküli kifejezés nem mindig írja le pontosan a helyzetet) mindig előnyt élveznek a vándormunkásokkal szemben. A regisztrációs rendszer tehát továbbra is nehezé teszi a vidékiek városba költözését, a formális és informális szabályok enyhülése azonban az akadályok fokozatos lebontása irányába mutat, miközben olyan feladatok várnak megoldásra, mint a jövedelmi egyenlőtlenségek mérséklése, vagy a túlszűfoaltság csökkentése.

5) A tulajdonjogok szerepe

A reformfolyamat elindulása óta Kína hatalmas fejlődésen ment keresztül. Immáron három évtizede rendkívül gyors a gazdasági növekedés, és fejlődő országból lassan közepesen fejletté válik. A fejlődés eredményei azonban igen egyenlőtlenül oszlanak meg mind regionális tekintetben, mind a vidék és a város viszonylatában. Amíg a városokban (közülük is elsősorban a keleti partvidék nagyvárosaiban) a fejlődés lélegzetelállító, a falusi életszínvonal csak lassan emelkedik. Nem csoda, hogy a fejlődés gyümölcseiből a falusiak is szeretnének részesedni, minthogy sok tekintetben ők jelentik a növekedés egyik motorját. A falvak lemaradásának és mesterséges visszaszorításának két tényezőjéről, a mezőgazdaság kollektivizálásáról és a regisztrációs rendszer bevezetéséről már beszéltünk, most a városi és a vidéki tulajdonviszonyok közti különbségről lesz szó.

Piacgazdasági viszonyok között a termelési tényezők magántulajdonának gazdasági jelentősége abban áll, hogy a tevékenységek költségei és hasznai kizárólag a tulajdonost illetik, mely minden más intézményi megoldásnál jobb ösztönzést jelent a hatékony gazdálkodásra. Amennyiben ez az ösztönzés kisebb, vagy egyáltalán nincs is jelen, nem várható hasonló teljesítmény. Pontosán ebből a szempontból jelentett áttörést a tartós földbérleti rendszer bevezetése falun, ugyanis a parasztok így hosszabb távra előre tudtak tervezni. Igaz, a föld továbbra is a közösség tulajdonában maradt, ám a hasznok elsajátítása révén a tulajdonjogok bizonyos elemei átkerültek a családokhoz. Mégis, a gyakorlat azt mutatja, hogy ez az intézményi reform nem elégséges ahhoz, hogy a falu és város között fennálló jövedelmi különbségeket csökkentse, épp ellenkezőleg: tovább növeli azokat. Ennek legfontosabb tényezőit vesszük most sorra.

A kínai alkotmány rögzíti, hogy a föld a városokban az állam, míg vidéken a falusi közösségek tulajdona. Rendelkezik azonban arról is, hogy bizonyos esetekben a vidéki földtulajdon átmehet állami kézbe. Kisajátítás

esetén azonban az államnak kompenzációt kell fizetnie. A vidéki földek közösségi tulajdona azt jelenti, hogy nem adhatók el, csak bérelhetők. A parasztok a közösségtől kapják a bérleti jogot, mely átruházható, ám ha egy család faluból a városba költözik a bérleti jog feletti rendelkezés visszaszáll a közösségre.²¹ Az írásban megkötendő bérleti szerződés egyre hosszabb időszakokra vonatkozik, manapság már nem ritka az 50 évre történő megállapodás sem. A rendszer tehát látszólag jól működik, hiszen a tartós bérlet és a teljes tulajdonjog egyaránt kellő ösztönzést jelent a parasztcsaládoknak a hatékony gazdálkodásra, ráadásul az 50 évre kötött megállapodások automatikusan meghosszabbíthatók, azaz egészen hosszú távra is bátran lehet tervezni. A probléma nem is a szerződések jellegével vagy hosszával van, hanem olyan külső tényezőkkel, amelyek nagymértékben aláássák a rendszer stabilitását és a szereplők bizalmát.

Az egyik legfontosabb destabilizáló tényezőt az állami kisajátítások veszélye jelenti. Az állam „közérdekre” hivatkozva ugyanis bármikor dönthet úgy, hogy egy földet állami tulajdonba vesz, még akkor is, ha a valódi célja nem más, mint anyagi haszon elérése. Akárhogy is, a parasztok ilyen helyzetekben teljesen kiszolgáltatottak, hiszen nem léteznek olyan fórumok, ahol megtámadhatnák az állami döntéseket. A problémát súlyosbítja, hogy a földtulajdon és a földbérlet adminisztrációja finoman fogalmazva is hiányos. Annak ellenére, hogy törvény írja elő az írásbeli megállapodásokat, tizből átlagosan mindössze egy esetben találhatók ilyen papírok.²²

A másik fő bizonytalansági forrás maga a kompenzáció. Ennek alapja ugyanis nem a földterület piaci értéke, hanem a föld termőképessége.²³ Ha tehát egy piaci szempontból értékes földterület (mondjuk egy kereskedelmi csomópont mellett) felkelti az állam (helyi vezetés) érdeklődését, nem piaci áron sajátítja azt ki, hanem mezőgazdasági értéke alapján. Ilyen esetekben az állam jelentős profitot tud realizálni, miután borsos áron továbbadja a földet tőkeerős befektetőknek. Végeredményben tehát a szabályozás következtében a tranzakció vesztese a föld bérlője lesz, míg a nyertes a helyi kormányzat, azaz az állam. Mindez oda vezet, hogy a mesterségesen nyomott áron történő kisajátítás tovább gazdagítja a városi szereplőket, növelve ezáltal a vidék és a város közötti jövedelmi különbségeket.

Felmerülhet persze a kérdés, hogy miért a parasztoknak kellene hasznot húzniuk a földek kisajátításából, mikor nem is az ő tulajdonukról van szó. Ezt a kívánalmat nem is valamiféle hatékonysági megfontolás igazol-

²¹ Jones 2007, p. 471.

²² *Ibid.*, pp. 478–479.

²³ A kompenzáció mértéke a föld előző három évi termésátlagának hat-tízszere, míg ha valaki a városba költözik, négy-hatszorosa (Jones 2007, p. 482.).

ja, hanem a vidék hátrányos helyzete, melynek csökkentése kiemelt központi célkitűzés. Tovább súlyosbítja a helyzetet, hogy a készpénzért történő kisajátítások egyharmadában egyáltalán nem kerül sor a kompenzáció kifizetésére. Ez azért történhet meg mindenféle következmény nélkül, mert a hatalmi ágak nem különülnek el egymástól, és az egyik fél (az állam) ellenőrzi a bíróságokat is. A jogállamiság hiánya tehát bizonytalan-ságokat teremt a tulajdonjogok terén, tovább nehezítve ezzel a falusiak amúgy is kedvezőtlen helyzetét. Végül, érdemes végiggondolni azt is, hogy a föld közösségi vagy állami tulajdona a városok esetében lényegesen kevésbé fontos, hiszen a vállalatok tevékenységének nem a föld az alapja, könnyebben tudnak egyik helyről a másikra elköltözni, míg a parasztok esetében ez gyakorlatilag kivitelezhetetlen.

6) Urbanizáció és migráció

Az elmúlt több mint fél évszázad során Kína alapvetően vidéki jellegű országból – legalább is részben – városias jellegűvé vált: míg 1950-ben a lakosságnak csupán egy tizede élt városokban, 2005-re arányuk 43 százalékra emelkedett. A GDP-ből ugyanakkor a mezőgazdaság és a hozzájuk kapcsolódó iparágak még mindig közel 50 százalékot tesznek ki.²⁴

A fejlődő országok többségében az urbanizáció spontán jelenség: azoknak a számától függ, akik a kedvezőbb életfeltételek miatt a gyorsan növekvő városokba özönlenek. Mivel a fejlődés központjai általában a városok, itt nyílik a legtöbb lehetőség munkát és megélhetést találni. Kínában ezzel szemben a szocializmus első három évtizedében az urbanizáció nem szerves folyamatként ment végbe, hanem a központi vezetés döntéseinek hatására, és eredményeit tekintve helyesebb inkább deurbanizációról beszélnünk. 1950 és 1978 között ugyanis a városi lakosság aránya két százalékponttal csökkent. 1978 után azonban éles fordulat következett be, és 2003-ra az urbanizáció mértéke meghaladta a 40 százalékot²⁵

Az '50-es évek gyors iparosodását és a Nagy Ugrás katasztrofális következményeit követően a kínai vezetés drákói jogszabályokat hozott a parasztok városba áramlásának megakadályozására, és mintegy 50 millió embert toloncoltak vissza vidékre. A szigorot tovább fokozta a kulturális forradalom „vissza vidékre” mozgalma, melynek keretében további közel

²⁴ NBSC (Web).

²⁵ Naughton 2007, pp. 126–127.

húszmillió fiatalnak kellett vidékre költöznie, hogy megismerkedjen a falusi élet valóságával. Legalább két évet kellett falun eltölteniük, de voltak, akik egész életükre ott maradtak. Az ideológiai okok mellett a mozgalom hatékonyan mérsékelte az urbanizáció ütemét, amit a központi vezetés igen kívánatosnak talált. Úgy gondolták ugyanis, hogy az urbanizációs folyamatok kezelése értékes forrásokat vonna el az iparosítástól, ami a legfontosabb prioritást jelentette akkoriban.

A reformok első szakaszában, a '80-as években a városi lakosok száma 170 millióról 370 millióra, arányuk a népességen belül pedig 15-ről 30 százalékra nőtt.²⁶ Sajátos vetülete volt az urbanizációnak a kisvárosok számának gyors növekedése a gazdagabb régiókban, elsősorban a burjánzó Falusi Vállalatok tevékenysége következtében. A *hukou*-rendszer fellelhasználása, és az általános liberalizáció jelentősen megkönnyítette a vidékiek városba áramlását, ami az urbanizáció felgyorsulásához, a városi lakosok arányának egy évtizeden belül további 13 százalékpontos emelkedéséhez vezetett. A városiaknak azonban közel tíz százaléka még mindig nem rendelkezik városi *hukou*-val, és becslések szerint 2020-ra további 100-200 millióan fognak a városokban munkát keresni, 60 százalékra növelve a városiak arányát.²⁷

A városok növekedésének talán legszembeütőbb példája a Gyöngyfolyó deltája Kanton tartományban. A Hong-Kong és a tartományi székhely Guangzhou közötti mintegy 120 kilométeres sáv korábban teljes egészében vidékies jellegű volt, ám mára hatalmas új ipari központok jöttek létre, olyan városokkal, mint Shenzhen és Dongguan. Az új ipari övezet több mint 6 millió embert tart el. A Jangce folyó deltája egy évtizedes késéssel indult rohamos növekedésnek, de ugyanazt a mintát követve itt is egyfajta urbanizálódott vidék alakult ki. Peking környékén is gyors a növekedés. Jellemző a város terjeszkedésére, hogy területe most már az ötödik körgyűrűt hagyja maga mögött.

A reformok kezdete óta – mint láthattuk – erőteljesen megnőtt Kínában a vidékről városba áramló migráció. A népességnek ezt a csoportját sokszor „lebegő népességnek” (floating population) hívják, és sokfajta definíció segítségével próbálják számukat megbecsülni. A 2000-es népszámlálás azokat tekinti vándormunkásoknak, akik egy évből legalább hat hónapot töltenek máshol, mint ahol lakóhelyüket regisztrálták. Ennek alapján a hosszú távú „lebegő népesség” kategóriájába 144 millió ember tartozik, amely az ország lakosságának körülbelül 12 százalékát teszi ki. Közülük mintegy 65 millióan viszonylag közel dolgoznak lakóhelyükhöz (ugyan-

²⁶ Zhao 2005, p. 29.

²⁷ Naughton 2007, p. 128.

abban a megyében), ők a tulajdonképpeni ingázók, míg a fennmaradó „távolsági vándormunkások” közül 42 millióan lakhelyüktől igen távol, más tartományban kénytelenek munkát vállalni. A távolsági vándormunkások száma egyébként drámai mértékben megnőtt az elmúlt negyed században: 1982-ben még csak hétmillióan, 1990-ben már 22 millióan voltak. A migráció 2000-ben Kanton tartományban volt a legjelentősebb, meghaladva a 21 millió főt, ami a tartomány népességének negyede. Ha ehhez hozzávesszük azt a 20 millió főt, aki sikerrel szerezte meg a letelepedési engedélyt a népszámlálást megelőző öt évben, a vándormunkások aránya megközelíti a lakosság felét. A migráció okait illetően Kínában inkább a városok vonzereje a jelentős, de a vidéki lehetőségek korlátozottsága és a szegénység is közrejátszik az áramlások felerősödésében.

7) Összefoglalás és kitekintés

A második világháború utáni kínai gazdasági fejlődés egyik legszembetűnőbb következménye a falu és a város között feszülő különbség növekedése volt. A gyors ipari fejlődés, és a nyugat utolérése iránti vágy arra készítette a vezetőket, hogy a gazdaság teljesítőképességénél messze nagyobb elvárásokat támasszanak. Az erőltetett iparosítás végül a vidék erőforrása-inak mértéktelen igénybevételéhez, és a vidéki lakosság kiszigereléséhez vezetett. Az ipar előtérbe helyezése éles differenciálódást okozott a város és a falu viszonylatában, mégpedig oly módon, hogy a költségek aránytalanul nagy részét a vidéki emberek viselték.

A reformfolyamat egyik első lépéseként a korábbi vidéki kommunák elkezdtek átadni helyüket az új, tartós földbérleten alapuló rendszernek, mely lehetővé tette a falusi erőforrások jóval hatékonyabb felhasználását. A felszabaduló munkaerő felszívásában igen nagy szerepet játszottak az úgynevezett Falusi Vállalatok, melyek a lebomló kommunák bizonyos tevékenységeit vették át. Mindenekelőtt olyan munkaerő-intenzív iparágakról volt szó, melyek korábban a vidéki élet elválaszthatatlan részét képezték, és amelyekben ezek az öngazgatáson alapuló vállalatok jelentős komparatív előnnyel rendelkeztek a nagy állami vállalatokhoz képest. Nem véletlen, hogy a '90-es évek közepére az egész kínai fejlődés legfontosabb hajtóerejévé váltak, mind a GDP-t, mind az exportot tekintve.

A városokban ugyanakkor lassabb volt a változások üteme. Mindehhez természetesen hozzájárult az is, hogy a városokban működtek a szocialista gazdaság zászlóshajói, a hatalmas állami vállalat-monstrumok, melyek nemcsak a termelésben, de a szociális és a politikai szférában is meghatá-

rozó jelentőséggel bírtak. Lebontásuk így jóval nagyobb nehézségekbe ütközött, mint a vidéki kommunáké. A városi lakosság ugyanis hozzászokott, hogy a vállalat biztosítja az egészségügyi ellátást, az oktatást és a nyugdíjat is. E funkciók túlzottan gyors leválasztása tehát nemcsak gazdasági, de politikai kockázatot is rejtett magában. Hasonló megfontolások miatt a regisztrációs (*hukou*) rendszer reformja is csak lassan halad előre, jóllehet a vezetők megértették, hogy a fenntartható növekedés egyik alapfeltétele a vidéki munkaerő-felesleg hatékony felhasználása a gyorsan fejlődő, urbanizált területeken.

A vidékpolitika egyik kulcskérdése volt a tulajdonjogok rendezése, mivel ez jelenti a legfontosabb ösztönzést a hatékony gazdálkodásra. A reformok sikere nagyrészt abban rejlett, hogy sikerült – legalább is részben – piaci alapokon újjászervezni a mezőgazdasági termelést. Az intézmények átalakítása ugyanakkor még messze nem teljes, sőt, az új intézmények gyakran nem működnek megfelelően. Az állam sok esetben nem kényszeríti ki a szerződéseket, nem áll a háttérben, azaz nem képes a jogbiztonság fenntartására. Jelentős mértékű a korrupció, és a hatalmi ágak elkülönülésének hiánya még kiszolgáltatottabbá teszi az embereket, különösen azokat a szegényebb rétegeket, akik nem képesek csúszópénzeket fizetni.

A vidék és város közötti különbségek csökkentésének legfontosabb eszköze a tényezőpiacok felszabadítása, hatékonyra tétele, amely megfelelően értékeli a vidéki tevékenységeket, szemben az elmúlt évtizedek mesterséges visszaszorításával. A munkaerőpiac liberalizálása nemcsak a város és a vidék közötti jövedelmi különbségeket csökkenti, hanem hozzájárul az emberi erőforrások hatékonyabb felhasználásához is. A jövedelmi különbségek azonban nem feltétlenül csökkennek a reformok hatására, mindössze arról van szó, hogy a város és a vidék közötti egyenlőtlenségek áttevődnek a városon belülre, jelentős mértékben differenciálva a városlakókat. Különböző jogállásuk miatt már most is nagy a különbség a régi és az új városi munkások között, a folytatódó migráció azonban minden bizonnyal tovább növeli ezt.

A reformok következményei tehát nem csak pozitívumokat, de komoly veszélyeket is rejtenek magukban, melyek közül az egyik legsürgetőbb a szociális problémák kezelése. Mind vidéken, mind a városokban felszabadt a népi kommunákon és a szocialista vállalatokon alapuló háló, melynek helyébe még nem lépett koherens rendszer. Jelenleg az állami, a magán és a családi kezdeményezések hibrid formái működnek, igencsak kiszolgáltatott helyzetben hagyva a leginkább rászorulókat.

A kínai vidékpolitika összességében tehát komoly eredményeket ért el a reformok kezdete óta. Az intézményi változások hatására a korábbinál jóval hatékonyabbá vált a mezőgazdasági termelés, a felszabaduló munkaerő egy részét pedig a Falusi Vállalatok, másik részét a dinamikusan nö-

vekvő városok szívták fel. Sikerült továbbá elkerülni a nagyobb társadalmi megrázkódtatásokat, az elégedetlenség veszélyes mértékűvé válását. A jövő kérdése marad azonban, hogy milyen mértékben lesz képes kezelni a vezetés a felmerülő problémákat, sikerül-e kézben tartaniuk a változások egyre félelmetesebb következményeit.

Ami a magyar vonatkozásokat illeti, jelen fejezet esetében igen nehéz bármilyen konkrét következtetéseket levonni, vagy éppen gazdaságpolitikai útmutatásokkal szolgálni. Mégis, legyen szó bármilyen kínai vonatkozású döntésről vagy lépésről, mindig figyelembe kell vennünk mind a regionális, mind a vidék és a városok közötti éles különbségeket, szociális bizonytalanságot, fokozódó urbanizációt és jelentős migrációt.

* * * * *

Referenciák

- Fu Xiaolan – V. N. Balasubramanyam (2005): Exports, Foreign Direct Investment and Employment: The Case of China. *The World Economy*, Vol. 28, No. 4, April, pp. 607–625.
- Jones, Benjamin W. (2007): Expanding the Gap: How the Rural Property System Exacerbates China's Urban-Rural Gap. *Columbia Journal of Asian Law*, Vol. 20, No. 2, pp. 451–491.
- Mackenzie, Peter W. (2002): Strangers in the City: The *Hukou* and Urban Citizenship in China. *Journal of International Affairs*, Fall, Vol. 56, No. 1, pp. 305–319.
- Naughton, Barry (2007): *The Chinese Economy. Transitions and Growth*. The MIT Press, Cambridge, England.
- NBSC, National Bureau of Statistics of China (Web):
<http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2007/indexeh.htm>
- Qian Pingfan, Development of China's Industrial Clusters: Features and Problems (Excerpts). *China Development Review*, Vol. 5, No. 4, November. pp. 44–51.
- Wu Xiaogang - Donald J. Treiman (2004): The Household Registration System and Social Stratification in China: 1955–1996. *Demography*, Vol. 41, No. 2, May, pp. 363–384.
- Zhao, Leigh (2005): The Role of the Government on the Way to China's Urbanization. *Harvard China Review*, Spring, pp. 26–32.